

Ярослав КРАВЧЕНКО

Львівська Національна Академія Мистецтв

Паризька школа неовізантизму Михайла Бойчука у творчості Софії Бодуен де Куртене (до 130-ліття від дня народження)

Софія Бодуен де Куртене народилась в другий день нового 1887 року в місті Дерпті (нині м. Тарту, Естонія) в родині відомого вченого мовознавця-славіста, професора Краківського та Дерптського університетів Яна (Івана Олександровича) Бодуен де Куртене. 1901 року „основоположник науки про фонему у мовознавстві”¹ разом з родиною переїжджає на працю до Петербурзького університету. Початкову гуманітарну освіту Софія отримала у домашніх вчителів та приватній гімназії у Петербурзі, а уроки з рисунку і живопису у художниці Ганни Мілковської. У вісімнадцятилітньому віці розпочинає навчання у Школі Товариства заохочення мистецтва у популярного художника-імпресіоніста Я. Цюнглінського, „бути в майстерні (якого) означало бути на межі усіх сучасних знань і понять в мистецтві, як за кордоном, так і у нас”². Тут знайомиться з початкуючими художниками, вихідцями з польських аристократичних родин – Софією Налепінською і Софією Сегно. Їй вирішують „молоді емансипантки” разом продовжити навчання в європейських мистецьких школах.

У 1906 році С. Бодуен де Куртене разом з подругами займається в майстерні професора Ш.Холлоші в Мюнхені, а з 1908 – у Академії Рансон в Парижі. Тут, в майстерні Поля Серюз’є, відбувається знайомство „трьох Софій” з Михайлом Бойчуком, який, разом з Л. Крамаренком та А. Тараном, виявився ще й сусідом по мебльованих кімнатах в будинку на вул. Кампань Прем’єр № 9, де оселилися три молоді подруги.

¹ *Енциклопедія Українознавства*, ред. В. Кубійович, Львів 1993, с. 148.

² М. Гуренович, *Петербуржский живописец с сердцем Шопена* [в:] *Наше наследие*, Москва 2008, с. 14.

Теоретичні засади неовізантизму, що „був не тільки новою стильовою програмою, а й цілісною, теоретично обґрунтованою концепцією (започаткованою мистцями Ю. Панькевичем та М. Сосенком) розвитку українського мистецтва, що спираючись на досвід модерну, передбачала синтез різних форм мистецької діяльності”³, які разом з М. Касперовичем розробляв М. Бойчук, знайшли в особі молодих художниць вдячних учениць.

Разом з Є. Бачинським, Я. Леваковською, Й. Пеленським та Г. Шрамм вони створили гурток молодих, закоханих у свого нового вчителя мистців. У школі-майстерні М. Бойчука „власноручно виготовляли потрібні пензлі, дошки, рамки, виробляли фарби з рослинних екстрактів з часничним соком, фарби, технологія виготовлення котрих була давно забута... Тут малювали не лише картини, але й освоювалась техніка стінних розписів „аль фреско” – по-мокрому та „аль секко” – по-сухому, барвниками, розведеними воском”. Здобутком „Школи Бойчука” стала експозиція 18 колективних робіт під загальною назвою *Відродження візантійського мистецтва* на виставці в Салоні Незалежних у травні 1910 року, належно оцінених європейськими мистецькими критиками, зокрема Г. Аполлінером та А. Сальмоном.

Сталося так, що перша Школа М.Бойчука проіснувала в Парижі недовго. Уже восени 1910 року С.Бодуен де Куртене повертається до Петербурга, де разом з Є.Сагайдачним, стає активним учасником виставок *Союза молодежи* та *Бубнового валета* у Москві. Відтоді збереглася її робота *Дівчина і баран* (1910).

Не втрачаючи однак контактів з Вчителем, С. Бодуен де Куртене разом з С. Налепінською та Є. Сагайдачним приїздить до Львова, де приймають участь у відновленні іконостасів та поліхромії каплиці св. Духа. Долучивши М. Касперовича, на запрошення Російського археологічного товариства, виїжджають на реставрацію іконостасу церкви у с. Лемешах на Чернігівщині.

Роки Першої світової війни провела у Петербурзі, лікується від туберкульозу у санаторіях Фінляндії й готується до персональної виставки, яка відбулась у Гельсінкі в березні 1917 року. В експозиції було представлено „понад 80 творів, серед яких автопортрети, картини, на яких зображено жниварок, сліпців, жебраків, пейзажі”⁴.

В непевні часи громадянської війни 1918 року, Софія, разом з батьком та сестрою, переїжджає до Польщі, де поселяється разом з родиною у Варшаві, в кам'яниці на вулиці Смольній. Тут, 1921 року, отримує перші замовлення на виконання настінної поліхромією культових споруд – костелу Бенедиктинок у Ярославі. В часі цієї праці мисткиня вступає до світської спільноти францисканських терціаріїв, склавши світські обітницькі прагнення

³ Я. Кравченко, *Школа Михайла Бойчука. Тридцять сім імен*, Київ 2010, с. 114.

⁴ W. Smoleń, *Twórczość malarska Zofii Baudouin de Courtenau* [w:] „Roczniki Humanistyczne. Prace z historii sztuki”, T. XVII, z.5 (1969), s. 35.

до євангельської досконалості згідно заповідей святого Франциска з Асизу. З того часу мотиви францисканської іконографії знаходять місце в її релігійних композиціях.

У 1924 році в Салоні Гарлінського у Варшаві відбувається групова виставка, пов'язана з будівництвом костелу в Стараховіцах, проект будівлі якого представив архітектор Я. Боровський, а проекти внутрішнього декору – С. Бодуен де Куртене та Г. Шрамм. В цьому ж Салоні 1927 року експонується персональна виставка творів художниці.

У 1929 році в Познані відбулася ще одна групова виставка *Край і Познань*, де Софія, разом з Я. Леваковською та Г. Шрамм, представляла станкові твори, мальовані темперою. Твори цього часу – *Гусляр і дві дівчини* (1918), *Біля колодязя* та *Рибний ринок* (1920-ті рр.), що зберігаються в Національному Музеї у Варшаві, вирізняються бойчуківським монументалізмом у поєднанні із сучасною експресивною пластикою та елементами витонченого колориту старопольської готики.

Упродовж років, у творчій співпраці з Я. Боровським, художниця займається реставрацією пам'яток архітектури, створенням фрескових розписів та вітгарних образів, графіто, енкаустикою, проектуванням вітражних композицій та малюванням на склі. С. Бодуен де Куртене відновила чи заново прикрасила 24 будівлі – „від Ярослава аж по західні землі”⁵. Серед них можна назвати фрески, мозаїки та вітражі в костелах у Вержбнику (1924), Беляві (1930), Радзейові (1934), св. Георгія в Сопоті, св. Єлизавети та св. Якова в Гданську (1948), Доброму (1954). А також розписи по склу в катедрі Оліви (1947), в костелах св. Єлизавети та св. Якова в Гданську (1948), в катедрі св. Андрія в Ченстохові (1957) та інші.

Працюючи в основному на західних землях Польщі, Софія Бодуен де Куртене у своїх творах використовувала візантійські традиції, поєднані з теоретично-мистецькими засадами ранньої школи М. Бойчука. Її оригінальні монументальні композиції, попри певну ідейну та пластичну відмінність від польської художньої культури, вирізняються стриманістю форм у поєднанні з насиченим колоритом, декоративізм якого постав у творчій манері художниці внаслідок досліджень давніх фресок Помпеї, яким вона присвятила мистецтвознавчі праці. Однак, оригінальна і самобутня повоєнна творчість художниці, майже цілком вито ігнорована у польській мистецтвознавчій літературі та пресі, залишилась поза офіційним напрямком мистецтва. А легковажне ставлення духовенства та реставраторів-консерваторів призвели до знищення низки поліхромій мисткині.

Софія Бодуен де Куртене ніколи не мала власної майстерні та постійної адреси проживання. Жила в плебаніях костелів, які оздоблювала поліхромією та вітражами, часом перебувала під опікою подруг Ванди Щепановської, Барбари Павловської, Елеонори Плютинської. (Остання й звернулася з листом

⁵ Я. Кравченко, *Op. cit.*, с. 116.

до отця-професора Владислава Смоленя з Католицького Університету у Любліні, з проською зберегти пам'ять про мисткиню у посмертній мистецтвознавчій публікації)⁶.

З ранньої молодості С. Бодуен де Куртене боролася з туберкульозом легень й лише у вісімдесятилітньому віці дала перемогти себе смерті 28 березня 1967 року.

Бачення власної кончини художниця образно описала в одному із своїх віршів:

„Слухаю, як глухо вночі хворе серце б'ється:
 Це удари весел, що несуть до мене
 Чорний човен смерті, щораз ближче.”⁷

Похована в сімейному склепі у Варшаві на Повозках, мисткиня Софія Бодуен де Куртене ще сподівається свого уважного мистецтвознавчого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

Бойчук і бойчукісти, бойчукізм. Каталог виставки, Авторі-упорядники О. Ріпка та Н. Присталенко, Львів 1991.

Кравченко Я., *Бойчуківський неовізантизм у творчості Софії Бодуен де Куртене* [w:] „День”, № 13-14, Київ 2017, с. 32.

Кравченко Я., *Школа Михайла Бойчука. Тридцять сім імен*, Київ 2010.

Ріпка О., *У пошуках страченого минулого*, Львів 1991.

Baranowa A., Pospieszalski S., *Zofia Baudouin de Courtenay a kryzys sztuki sakralnej* [w:] „Znak”, nr 2-3 (1986), s. 44-54.

Baudouin de Courtenay Z., *Freski Pompejanskie* [w:] „Biuletyn sekcji Historii Sztuki przy Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie”, Wilno 1930.

Bilewicz H., *Malowidła ścienne Zofii Baudouin de Courtenay w kościołach Gdańska i Sopotu* [w:] „Sacrum et Decorum. Materiały i studia z historii sztuki sakralnej” nr VIII (2015), s. 139-150.

Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk. Zbiory specjalne N 1749. Archiwum Eleonory Plutynskiej.

⁶ Оригінал листа зберігається [w:] Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk. Zbiory specjalne N 1749. Archiwum Eleonory Plutynskiej.

⁷ В кінці 1960-х років сестра художниці, Евеліна Малаховська з Варшави, передала о.Владиславу Смоленю низку віршів Софії Бодуен де Куртене, й серед них вірш *Ciemne Stanze*:

„Słucham, jak głucho nocą chore serce bije
 To uderzenie wiosł, które ku mnie niosą
 Czarną łódź śmierci, coraz bliżej.”

Див.: W. Smoleń, *Twórczość malarska Zofii Baudouin de Courtenay* [w:] „Roczniki Humanistyczne. Prace z historii sztuki”, t. XVII, z.5 (1969), s. 39.

Smoleń W., *Twórczość malarska Zofii Baudouin de Courtenau* [w:] „Roczniki Humanistyczne. Prace z historii.”, t. XVII, z. 5 (1969), s. 33-45.

Стаття присвячена творчості польської художниці-монументаліста Софії Бодуен де Куртене, учениці школи Михайла Бойчука паризького періоду. Впродовж років художниця прикрасила фресковими розписами та вітражними композиціями 24 костели „від Ярослава аж по західні землі” Польщі. Використовуючи у своїй творчості візантійські традиції та теоретично-мистецькі засади ранньої школи Михайла Бойчука, мисткиня поєднує з модерною експресивною пластикою та елементами витонченого колориту ставропольської готики. Однак оригінальна і самобутня творча манера Софії Бодуен де Куртене залишилась поза визнанням офіційного польського мистецтвознавства.

Ключові слова: неовізантизм, паризька школа, бойчукізм, релігійні композиції, фрескові розписи, вітражі.

PARISIAN NEO-BIZANTINE SCHOOL IN THE ART OF SOFIA BAUDOIN DE COURTENAY (TO THE 130TH ANNIVERSARY OF HER BIRTHDAY)

The article considers art of Sofia Baudouin de Courtenay, Mykhailo Boychuk's student during his Parisian period. Over the years of her life in art she decorated with frescoes and stained glass more than 24 cathedrals and churches all around Poland "from Yaroslav to Western borders". Referring to Bizantine artistic tradition and using theoretical and methodical principles of early Boychuk's school, she worked at the same time with modern expressive plastic forms and brought to new life sophisticated colorism of Old-Polish Gothic. Nevertheless, authentic and self-sufficient artistic approach, developed by Sofia Baudouin de Courtenay, until recently was left behind the official art historical knowledge in Polish humanities.

Key words: Neo-Bizantine style, Parisian school, boychukism, religious compositions, frescoes, stained glass.

zgłoszenie artykułu: 30.06.2017 r.
przyjęcie artykułu do druku: 10.01.2018 r.